

Bakti Mária

Explicitáció és tolmácsolás

**(Szeged: Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó. 2020. 86 pp,
ISBN: 978-615-5946-26-4¹)**

Szabó Csilla

E-mail: szabo.csilla@gtk.bme.hu

A fordítástudomány területén az explicitáció az egyik leggyakrabban kutatott fordítási univerzálé, s noha az elméleti háttér meglehetősen gazdag, a jelenség gyakorlati megítélése csak nagyon széles spektrumon írható le. Az explicitációról a tolmácsolás területén eddig viszonylag ritkábban olvashattunk; különösen a szinkrontolmácsolás kapcsán született kevés megfigyelés a számos korlátozó tényező (pl. befejezetlen forrásnyelvi input, telített memóriakapacitás, időkényszer stb.) miatt. Manapság azonban egyre több kutató fordul a téma felé, s az empirikus vizsgálódások eredményei alapján több újkeletű megközelítést is megismerhettünk.

A legfontosabb kérdés az, hogy mennyire tudatosan alkalmazzák a tolmácsok az explicitációt a különböző tolmácsolási munkamódokban. A kutatók egy csoportja azt feltételezi, hogy a tolmácsok egyfajta stratégiaként alkalmazzák az explicitáció eltérő formáit – még szinkron munkamódban is – többek között azért, hogy áthidalják az előadó és a célnyelvi hallgatóság közötti különbségeket. (Ezt az „áthidaló”, az információs különbségeket kiegyenlíteni próbáló szerepet hivatott megjeleníteni a kötet címlapján szereplő híd.) A kutatók egy másik csoportja (pl. Ewa Gumul lengyel kutató) vizsgálódásai során arra a következtetésre jutott, hogy ez a stratégia nem minden esetben tudatos: tolmácsokkal végzett retrospektív interjúkból ugyanis az derül ki, hogy a tolmácsok nem feltétlenül alkalmazzák tudatosan ezt a stratégiát (Gumul, 2006). Miriam Shlesinger kismintás vizsgálódása (1995) pedig arra világított rá, hogy az explicitáció a tolmácsolási folyamat természetes „velejárója”, hiszen a tolmács az üzenet elemzésekor, értelmezésekor óhatatlanul is explicitál, (parafrazál, magyaráz) bizonyos információkat, tehát Shlesinger szerint sem érdemes ezt a technikát tudatos stratégiaként aposztrofálni.

Hivatkozás: Szabó Cs. 2022. Bakti M. Explicitáció és tolmácsolás. *Fordítástudomány* 24. évf. 2. szám. 199–203.

DOI: <https://doi.org/10.35924/fordtud.24.2.13>

¹ A kötetről a szerzővel a MANYE Fordítástudományi Szakosztály #transpub eseményén beszélgetett Csatár Péter; az online beszélgetésről készült felvétel megtekinthető itt: [Aktuális témák a tolmácsoláskutatásban 20211118 1309 1 - YouTube](#)

A kötet felépítése jól szolgálja e rendkívül összetett téma vizsgálatát. Az első részben (1–4. fejezet) a téma vizsgálatának elméleti hátterét vázolja fel a szerző. Az *első fejezet* áttekinti a tolmácsoláshoz kapcsolódó alapfogalmakat, többek között a tolmácsolás típusait, különös tekintettel három tolmácsolás-munkamódra (szinkron, blatt és konsekutív), amelyekkel kapcsolatban más kutatók és saját empirikus vizsgálódásait részletezi majd a szerző a későbbi fejezetekben. A *második fejezet* az explicitáció definiálására tesz kísérletet, amelynek keretében először a fordításelmélet területéről hoz példákat: röviden bemutatja Chesterman (2011) megközelítését (forrás- és célnyelvi explicitáció); Blum-Kulka explicitációs hipotézisét (1986/2000), illetve idézi Klaudy Kinga explicitációs tipológiáját (1999). Kiemeli továbbá Englund Dimitrova megközelítését (2005), aki normavezérelt és stratégiai explicitációt különböztet meg; vázolja Robin Edina az utóbb említett két kutató tipológiája alapján bemutatott kategorizálását (2018), illetve kicsit részletesebben ír Ewa Gumul (2017) vizsgálódásairól, aki az explicitáció mögött meghúzódó okokat, motivációkat próbálta meg feltérképezni.

A kötet *harmadik fejezete* a tolmácsoláskutatás modelljeit mutatja be; azokat, amelyeket az explicitáció kutatása szempontjából a szerző relevánsnak ítélt. Az elemzett modellek között szerepel Seleskovitch (1978), Gile (1995), Seeber (2011), Setton (1999), illetve Gumul (2017) modellje. A *negyedik fejezetben* a kötet címe szerepel inverz formában (Tolmácsolás és explicitáció); itt a szerző a területen végzett empirikus kutatásokról számol be a három tolmácsolási munkamód (szinkron, blatt és konsekutív) vonatkozásában. E három folyamat eltér abban, hogy mennyi kognitív erőforrás áll a tolmács rendelkezésére a bejövő információ aktív elemzésére, mennyire szigorú az időkorlát, illetve mennyire komplex az adott folyamat, ezért az explicitációs műveletek viszonylag széles skáláját le tudta fedni a szerző e három munkamód bemutatásával.

A kötet második része (5–8. fejezet) a tolmácsolás és az explicitáció kapcsolatát vizsgáló empirikus kutatásokat mutatja be. Az *ötödik fejezet* röviden összefoglalja a tolmácsoláskutatás általános módszertani nehézségeit, majd ismerteti a 6–8. fejezeteiben részletezett, a szerző által végzett empirikus kutatások módszertani jellegzetességeit.

A *hatodik fejezetben* a szerző angolról magyarra fordított és szinkrontolmácsolts szövegek explicitációs mintázatát elemzi; a vizsgálatok eredményeit jól áttekinthető táblázatokban prezentálja. Bakti a fejezet elején két fontos hipotézist fogalmaz meg: az első szerint a kötetben korábban bemutatott korlátozó tényezők miatt az explicitációs műveletek gyakrabban fognak előfordulni a fordított célnyelvi szövegekben; a második pontban pedig – a korlátozó tényezőket, valamint Bakti korábbi, valamint Gumul 2006-os kutatásait is figyelembe véve – azt feltételezi, hogy a leggyakrabban előforduló explicitációs műveletek között észlelhetünk különbséget a fordított és a szinkrontolmácsolts célnyelvi szövegek között, és a szinkrontolmácsolts szövegeket inkább a logikai kapcsolatokat kihangsúlyozó kötőszavak hozzáadása fogja jellemezni. A kutatás érdekes eredményeket hozott. A számok azt mutatták, hogy fordított szövegekben az alanyok alapvetően négyféle

explicitációs műveletet végeztek: a legtöbb esetben a forrásnyelvi (FNY-i) elem értelmét több célnyelvi (CNY-i) elemmel adták vissza (25,6%), ezt követte a módosítószavak (pl. „olyan”) hozzáadása (15,1%). A harmadik leggyakoribb művelet a főneves szerkezetek igésítése volt (14%), míg a negyedik helyen a konkretizálás (konkrétabb nyelvi elem használata) állt (13,6%). A szinkrontolmácsolt szövegek esetén a leggyakoribb művelet a főneves szerkezetek igésítése volt (34,7%), ezt követte a fordítók által legtöbbször alkalmazott felbontás (FNY-i elem értelmének több CNY-i elemmel történő visszaadása, 12,3%). Itt harmadik helyen állt a módosítószavak betoldása (11,5%), ezt követte a rövidítések feloldása (10,8%). Az eredményekről összefoglalásképpen elmondhatjuk, hogy a fordított szövegekben valóban több volt az explicitáció, tehát a szerző első hipotézise beigazolódtott, a második feltételezést azonban, hogy a tolmácsok több logikai kötőelemet fognak használni, nem sikerült alátámasztani. Meglepőnek azonban mégsem mondható az az eredmény, hogy a tolmácsok szimultán munka közben gyakran váltják át (az angolra amúgy is jellemző) nominális szerkezeteket igés szerkezetekre, hiszen könnyebb egy gondolatot úgy felgöngyöltetni, ha már rögzítették az alany-állítvány kapcsolatát.

A kötet *hetedik fejezetében* angolról magyarra blattolt szövegek vizsgálatáról számol be a szerző. Veresné Valentinyi korábbi kutatásaira támaszkodva (2006) Bakti itt is két hipotézist fogalmazott meg: az első szerint várhatóan előfordulhatnak különbségek a két tolmácsolási típust jellemző explicitációs mintázatban; a szinkrontolmácsolásra jellemző, főleg kohéziós eszközökből álló mintázattól eltérően a blattolás során olyan explicitációs műveletek is fellépnek majd, amelyek plusz információt adnak a forrásnyelvi szöveghez. A második hipotézisben a szerző Klaudy aszimmetriahipotézise (2001) alapján azt feltételezte, hogy a fordítókhoz hasonlóan a tolmácsok is előnyben részesítik az explicitációt az implicitációval szemben, lévén, hogy a blattolás átmenetet képez a fordítás és a tolmácsolás között.

Ebben a vizsgálatban is érdekes eredmények születtek: az derült ki, hogy a blattolt szövegekben a leggyakoribb explicitációs művelet szintén a főnévi szerkezetek igésítése volt, tehát nem igazolódtott be a Gumul kutatásai alapján vázolt hipotézis, hogy a logikai kapcsolóelemek lesznek túlsúlyban, ugyanakkor az eredmények komoly hasonlóságot mutatnak a saját, e kötet 6. fejezetében vázolt, a szinkrontolmácsolt szövegek mintázatára vonatkozó kutatással: a főneves szerkezetek igésítése és a módosítószók hozzáadása mind a két munkamódban jellemző volt. A második hipotézis, amely Klaudy aszimmetriahipotéziséből indult ki, szintén csak részben teljesült, hiszen a három esettanulmányból csak egyben igazolódtott be, hogy blattoláskor a tolmácsok előnyben részesítik az explicitációt az implicitációval szemben.

A kötet *nyolcadik fejezete* konszekutív módban tolmácsolt szövegeken vizsgálta az explicitációs jelenségeket. Ugyan ebben a munkamódban is sok változó befolyásolhatja a tolmácsolást, ám követő tolmácsolás esetén két fontos előnyt is említhetünk: egyrészt a tolmács befejezett input alapján dolgozik, másrészt nem köti az időkénszer a CNY-i megfogalmazás szakaszában. Bakti hipotézise a konszekutív

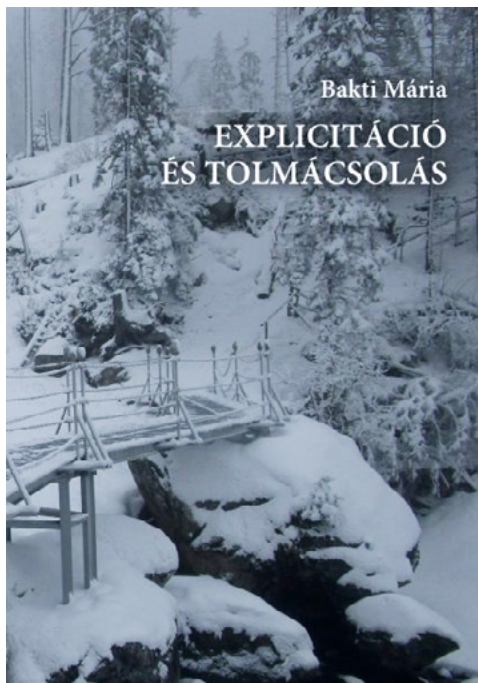
munkamódnál az volt, hogy gyakoribb és változatosabb lesz az explicitáció, hiszen a tolmácsnak több ideje és lehetősége van a szöveg értelmezésére, így könnyebben fel tudja mérni, hogy van-e szükség esetleges kiegészítésre, magyarázatra. Az eredmények itt is érdekesen alakultak: itt a leggyakoribb explicitációs művelet a kötőszavak hozzáadása volt, ezt követte a plusz magyarázatok, a diskurzusszervező elemek (panelek) beemelése.

A kötet összegzésében (*kilencedik fejezet*) Bakti leíró statisztikai szempontból is összehasonlítja a három munkamódot. Láthatjuk, hogy a 100 szóra jutó explicitációs műveletek száma a szinkrontolmácsolt célnyelvi szövegekben volt a legalacsonyabb (4,63); ezt követte a blattolt szövegekben rögzített műveletek száma (6,52), míg a legmagasabb arány a konsekutív módban tolmácsolt

CNY-i szövegeknél volt megfigyelhető (7,62), tehát ez utóbbi munkamódban fordultak elő a leggyakrabban az explicitációs műveletek. Bakti itt azt is aláhúzza, hogy az egyes explicitációs műveletek szempontjából összességében jelentős különbségeket lehetett tapasztalni a munkamódok között: a főneves szerkezetek igésítése leginkább a szinkron és a blatt munkamódot jellemezte, s mindkét módban hasonlóan gyakori volt a módosítószavak beemelése, illetve a jelentések felbontása is. A konsekutív szövegeket leginkább a kötőszavak hozzáadása jellemezte, de a plusz magyarázat nemcsak konsekutív, de blatt munkamódban is gyakori volt.

A szerző a kötet záró gondolataiban arra is felhívja a figyelmet, hogy az eredmények nagy egyéni különbségeket takarnak; ebben egyetért Gumullal (2017), aki szerint minden tolmácsnak egyéni, egyedi explicitációs stílusa van. Gyakorló tolmácsok ezzel minden bizonnyal egyetértenének, a kérdés csak az, hogy az egyéni különbségek, illetve a munkamódbeli eltérések miatt hogyan oktatható, tudatosítható az explicitáció, azaz milyen módszerekkel lehet ezt a szempontot beemelni a tolmácsképzésbe.

Bakti Mária *Explicitáció és tolmácsolás* című kötete nagyon érdekes olvasmány lehet mindazoknak, akik az explicitáció témájával akár fordítóként, tolmácsként vagy fordítástudománnyal foglalkozó elméleti szakemberként találkoznak. A szerző rendkívüli alaposággal, tömören, rutinos kutatói stílusban tárja az olvasók elé a témához szűkebben kapcsolható kutatási eredményeket. A borítón található híd pedig nemcsak a kutatási témát – magát az explicitációt – szimbolizálja,

hanem azt is, ahogy szerző ezt a komplex témát közérthető stílusban, rendkívüli eleganciával adja át a szakmai olvasóközönségnek.

Irodalom

- Blum-Kulka, S. 1986/2000. Shifts of Cohesion and Coherence in Translation. In: Venuti, L. (ed.) *The Translation Studies Reader*. London, New York: Routledge. 298–313.
- Chesterman, A. 2011. Translation universals. In: Dorslaer, L., Gambier, Y. (eds) *Handbook of Translation Studies*. Amsterdam: John Benjamins. 175–179.
- Englund Dimitrova, B. 2005. *Expertise and Explication in the Translation Process*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
- Gile, D. 1995. *Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins. <https://doi.org/10.7202/002162ar>
- Gumul, E. 2006. Explication in Simultaneous Interpreting: A Strategy or a By-product of Language Mediation? *Across Languages and Cultures* Vol 7. No. 2. 171–190.
- Gumul, E. 2017. *Explication in Simultaneous Interpreting. A Study into the Explicating Behaviour of Trainee Interpreters*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Klaudy K. 1999. Az explicitációs hipotézisről. *Fordítástudomány* 1. évf. 2. szám. 5–22.
- Klaudy K. 2001. Az aszimmetria hipotézis. In: Bartha M. (szerk.) *A X. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Konferencia előadásai*. Székesfehérvár: KJF. 371–378.
- Robin E. 2018. *Fordítási univerzálék és lektorálás*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- Seeber, K. 2011. Cognitive Load in Simultaneous Interpreting: Existing Theories – New Models. *Interpreting* Vol. 13. No. 2. 176–204. <https://doi.org/10.1075/intp.13.2.02see>
- Seleskovitch, D. 1978. Language and Cognition. In: Gerver, D., Sinaiko, W. (eds) *Language Interaction and Communication*. New York: Plenum Press. 333–341.
- Setton, R. 1999. *Simultaneous Interpretation. A cognitive-pragmatic analysis*. Amsterdam: John Benjamins.
- Shlesinger, M. 1995. Shifts in Cohesion in Simultaneous Interpreting. *The Translator* Vol 1. No. 2. 193–214. <https://doi.org/10.1080/13556509.1995.10798957>
- Veresné Valentinyi K. 2006. Az explicitációs hipotézis tesztelése blattolt szövegeknél. In: Dróth J. (szerk.) *Szaknyelv és szakfordítás. Tanulmányok a szakfordítás és a fordítóképzés aktuális kutatási témáiról*. Gödöllő: Szent István Egyetem. 62–69.